

KÜLTÜREL BAĞLANMA SORUNU VE ELİF ŞAFAK

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
51. SAYI / VOLUME
2022-BAHAR / SPRING

Öz: Batı merkezli geliştirilen söylem biçimi, edebî metinler merkezinde bir analize tabi tutulduğunda; kültür ve gelenek açısından bağlanma problemi yaşayan aydın profili ortaya çıkar. Bu söylem biçiminin edebî metinler üzerindeki yayılışı dikkate alındığında, Batı kanonu ve onun kültürel kodlarını referans alarak metne dönüştüren bir kurgu görülür. Kültür ve gelenek taşıyıcılığı bakımından incelediğimiz Elif Şafak'ın romanları; kendi değer ölçüsünden soyutlanmış, kültür dairesini Avrupalı bir düzlemde oluşturmuş aydın tipinin uyraklaşma ve bağlanma sorununu serdedir. Yazarın Batı merkezli metin kurma ve tek taraflı söylem geliştirme biçimi, oryantalizmin Türk aydını üzerindeki tesiri şeklinde yorumlanabilir. Öteki imgelemiyile, Batı merkezli metin oluşturan yazarın romanları, tesir aldığı kaynak itibariyle nesneliliğin uzağında, sapmaya uğramış yapı görünümündedir. *Aşk, Araf, Baba ve Piç* ve *İskender* romanlarını metin merkezli analize tabi tuttuğumuz bu makalede; Şafak'ın Batı güdümlü metin kurma kaygısı ve olaylara tek taraflı yaklaşım biçimi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elif Şafak, Batı, Oryantalizm, Kültür, Roman.

Cultural Commitment Problem and Elif Safak

Abstract: When the Western-centered discourse is analyzed based on literary texts, a new intellectual profile appears, who has the problem of having commitment to her own culture and tradition. Considering the spread of this discourse on the literary texts, we encounter a kind of fiction that creates the text based on the Western canonic and cultural codes. Elif Safak's novels which we examine in terms of the means of culture and tradition points out the problem of commitment and assimilation of the intellectual profile that is isolated from her own value criteria and has formed her cultural borders on a European level. In this context, the author's way of establishing Western-centered text and developing unilateral discourse can be read as the influences of orientalism on Turkish intellectuals. With the image of 'other', the novels of the author who creates Western-centered text seem far from objectivity due to its source and a deviated structure. In this article, we will examine Elif Safak's motivation for creating Western-oriented texts and her unilateral approach to events with text-based analysis of the novels *Ask, Araf, Baba ve Pic and Iskender*.

Keywords: Elif Safak, Western, Orientalism, Culture, Novel.

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Öğr. Gör.
Eyüp Can EKİNCİ

Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
DİLMER

e.canekinci25@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1746-4237

Gönderim Tarihi

Received
16.12.2019

Kabul Tarihi

Accepted
22.03.2022

Atf

Citation

Ekinci, Eyüp Can. "Kültürel Bağlanma Sorunu ve Elif Şafak." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 51, 2022, ss. 61-78.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Kültür ve Gelenek Formlarıyla Bağ Kuramama

Kültür ve gelenek toplum varoluşunun büyük formudur. Geçmişten getirdiğimiz tarihî tecrübe, belli bir coğrafyada yaşayışımızın hasılası olan emek birliğinin, kültür ve “millet” oluşturma şeklinin yapıtaşlarıdır. Medeniyet, varlığını formlarına, formlar ise normlarına borçludur. Asıl ve usul ilişkisi içerisinde bağlamlandırarak olursak, her usul kaynağını oluşturan esasa dayanır. Erol Güngör kültürün toplumsal ve tarihsel bağlantısını şu sözlerle açıklar:

Bir cemiyetin kültürü, birlikte yaşayan insanların hayatın muhtelif problemlerine karşı denedikleri çözüm yollarından meydana gelmiştir. Bu çözüm yollarının bir kısmı zamanla sabit hale gelerek cemiyetin bütününe mal olur ve onun kültürünü teşkil eder. Mamefi, sosyal ilimlerde kültürden bahsedilirken bu alet ve usullerden ziyade, onların arasında mevcut bulunduğu farz edilen manevi unsurlar (inançlar, norm ve kıymet sistemleri) anlaşılır (35).

Kültürün değerler üzerinde etkisini koruduğu dönemde, edebî eserlerin de bu değerlere bağlılığı esas hâle gelmiştir. Postmodern evreye gelindiğinde ise, bağlamından kopan eserlerin kültür ve gelenek sürekliliğinde bozulmalar, tepkisel çıkışlar görülür.

Her şeyden önce ortak katılımla ayakta kalan kültür, inanç, norm ve kıymetler sistemiyle devam ederek ayakta kalır. Edebî eserler bağlamında sorulması gereken soru ise, bahsi geçen bir kültür içeriğinin var olup olmamasıdır. Çünkü Postmodern evredeki tepkisel çıkışlar, sanatın ve edebiyatın yürürlükteki uygulama biçimlerini hem sanatsal hem de işlevsel açıdan yarmış, dönüştürmüş belki çoğu manada işlemez hale getirmiştir (Polat 62).

Edebî eserlerde yaşanan kırılmalar, entelektüel tepki sonucunda gelişen kültürel bağımsızlık durumu olarak tanımlanabilir. Elif Şafak’ın romanlarındaki kültürel bağımsızlık ise, Oğuz Atay ya da Yusuf Atılgan gibi postmodern evrede kalem oynatan yazarların entelektüel tepkisinden ayrı olarak, çatışma fenomeniyle ilişkilendirilebilir. Yazarın yaşadığı bu çatışma, postmodern düşüncenin gelenek olgusuna dair her şeyi yıkıma uğratmasıyla veya çevreyi Batı merkezli okuyan oryantalist düşüncenin geliştirdiği öteki imgesiyle açıklanabilir. Bu bağlamda Şafak’ın romanları, Doğu toplumuna Batılı saikle yaklaşan entelektüelin kültürel bağımsızlık problemini açığa çıkarmaktadır.

Üzerinde duracağımız mevzu, edebî değer taşıyan bir eser çağın verileriyle bütünleşerek kurgulanırken bu eserin sosyal, siyasî ve tarihî konumunu kültürel bağlantısı ile birlikte yeniden işlemektir. Söz konusu bağlamda Eliot, eski ve yeni eseri karşılaştırırken, yeni eserin gelenek olgusuna sahip olması gerektiğini ifade eder: “Yeni eserlerin, eski eserlere hiçbir yenilik getirmeksizin benzemesi bu gelenek anlayışının dışında kalır. Bu ölçüde bir benzeyiş, onu sanat eseri olmaktan uzaklaştırır. Ayrıca yeni eser, sadece geleceğe uygun

olduğu için de değer taşımaz. Fakat onun gelenekle uyum hâlinde oluşu, değerlendirilmesinde ölçü olabilir” (Eliot 2-4). Dolayısıyla eser, statik düşüncenin sıg yapısıyla değil, çağın verilerini de kullanmalı, gelenekle uyum hâlinde, gerçeklik çizgisine tabi olmalıdır. Bahsettiğimiz konu bağlamında yazarın yaşadığı kültür ve gelenek problemini sebepleriyle birlikte tahlil etmek için metin merkezli analizlere başvurmak gerekmektedir.

Yazarın toplumuna ait verileri özgün şekilde aktarma problemi yaşadığı *İskender* romanında, yukarıda bahsettiğimiz mevzuları örneklendirmek mümkündür. Roman karakteri İskender, annesinin aldatmış olabileceği şüphesiyle, durumu haberdar etmek için babasının yanına gider:

Annem bir adamla buluşuyor.’

‘Ne?’

‘Duydun işte’ dedi İskender. ‘Eve dönmek zorundasın.’

‘Adem bir sigara çıkarıp yaktı, oğluna uzattı. İskender’in yüzündeki şaşkınlığı görünce buruk bir sesle ekledi. ‘Al hadi. Biliyorum içiyorsun.’ Kendine de bir tane yaktı. ‘İyi bir adam mıymış bari?’ (Şafak 336).

Kültürel çatışma içindeki yazarın, aktarmak istediği topluma kendini aitleme ve uyruklaşma problemi yaşadığı ortadadır. Her iki durumda da yazarın, kültürel bağımsızlık, anakronik yanılgi ve sapmaya uğradığı görülmektedir. Uyruklaşma problemini bilgi-köken açısından değerlendiren M. Foucault’nun açıklaması şu şekildedir:

‘İnsanın kökensel yanı, paradoksal olarak, onun doğumunun zamanını ve deneyinin en eski çekirdeğini bildirmemektedir; onu onunla aynı zamana sahip olmayana bağlamakta ve ona çağdaş olmayan her şeyi onda teslim etmektedir; şeylerin ondan önce başladıklarını ve bu nedenden ötürü, bütünü deneyi bu şeyler tarafından oluşturulan ve sınırlanan ona, hiç kimsenin köken belirleyemeyeceği aralıksız ve hep artan bir şekilde işaret etmektedir (Kelimeler ve Şeyler 462).

Kökenin geri çekilişi olarak ifade edebileceğimiz durum, yazarın aynı zamanda kültür ve gelenek noktasında kendisine bırakılan mirasın reddi, ötelenme biçimidir. Dolayısıyla Elif Şafak’ın Türk tarihi ve kültürü üzerinde kuramadığı bu aidiyet bağı, tarihi yeniden yazmaya, kurguladığı toplumun kültürel öğeleriyle çatışmaya yol açar.

Kökenin geri çekilişi ve kültürel reddediş biçimi, Şafak’ın *Araf* romanında da hissedilen konular arasındadır. İki kültür arasında kalmış olmanın konusunu işleyen bu roman, çok kültürlü hayatı Boston’da yaşayan bir öğrenci grubundan hareketle kurgulanmıştır. Kimlik ve yaşayış olarak daima ikilemde kalan karakterler arasında en dikkat çekici olanı ise Ömer Özsipahioğlu adındaki Türk gencidir. Şafak’ın yansıtmaya çalıştığı Türk karakteri, aslında kültürel kodlarıyla uyruklaşma problemi olan bir karakter şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yazar, Ömer Özsipahioğlu’nun Amerika’da yaşadığı adaptasyon sürecini şöyle anlatır:

Kültürel intibaka kendi kişisel intibakının' izlediği seyir böyleydi. Çeşitli etkenler bu süreci kolaylaştırmış olmalıydı, özellikle S-etkenleri. Ne de olsa ateşli bir Seinfeld tutkunu, sadık bir Sandman okuru, The Simpsons ve aynı reddede olmasa da Saturday Night Live müptelastıydı; Surdance Film Festivali'nin öneminin gayet farkında, Southpark'a meraklı, ayrıca ounk kraliçesi Patti Smith'in sadık bir hayranıydı. Art Spiegelman'ın Maus'una, Tupac Shakur efsanesine, Steppenwolf'un 'Born to bi Wild'ına hürmeti sonsoz, özellikle de Easy Rider'in ilk sahnesindeki Peter Fonda'ya ve Stanley Kubrick'in yaptığı her şeye hayrandı, gerçi seçkin yönetmenin Spartaküs'ü neden pek sahiplenmediğini de anlardı, S'ye rağmen. Ama oradan doğan S kaybını daima Susan Sarandon'a olan düşkünlüğüyle telefi edebilirdi. Amansız kahve kolikliği sayesinde Starbucks'un müdavimi olmaya adaydı. Mesafeyi korumakla birlikte Steven Spielberg ve Stephen King'i gözden kaçırmamış, seks skandalı ve seri cinayet haberleriyle de ilgilenmişti. Star Wars'ın her bölümüyle ilgili ayrıntılı haberler yapmaktan hoşlandığı halde tam manasıyla taptığı ve onu Salem'i merak etmeye sevk eden Guguk kuşu filmi hakkında konuşmamayı tercih ederdi genellikle. Velhasıl Ömer Özsipahioğlu içten içe, yeni kitada yolunu tıkayabilecek, Hemşire Ratched-vari otoriter bir şahısla mücadele etmeye hazırdı. Liste bu şekilde uzayıp gittiğinden S-etkenleri konusunda görece donanımlı görünüyordu. Çoğu Amerikalının zannettiğinin aksine bu yabancı, onların kültürüne kendisinininkinden daha aşınaydı (Şafak, Araf 88).

Romanda kurgulanan karakterin kendi kültürüne ve değer formlarına mesafeli oluşu, Tanzimat karakterlerinin Batı tesirinde kalmış olma durumu ile özdeşleşecek bir durumdur. Fakat eleştiriye açık olan nokta, Tanzimat yazarlarının aynı durumu romanlarında “alafranga” bir tutum olarak tenkit ederken, Elif Şafak'ın batılılaşan ve kendi değerinden kopan Türk karakterini meşru bir zemine oturtmasıdır. Romanlarında çok kültürlülük olarak lanse edilen, hâlbuki kültürel kodları ile bağlantı problemi yaşayan Türk insanı, gerçekte yazarın kendi kültürel olgusu ile bir bağ geliştiremediğinin dışavurumu şeklindedir. Son cümlede kullanılan; “Çoğu Amerikalının zannettiğinin aksine bu yabancı, onların kültürüne kendisinininkinden daha aşınaydı.” söyleminden yola çıkıldığında, self-kolonyal birey tipi göze çarpmaktadır. Bu durum, yazarın ikilem içinde bulunma hâlini yani Araf'ta kalma durumunu karşılamakta, kültür ve gelenek açısından Batı'ya aitlenmeyi misyon edinmiş gençlik tipini öne çıkarmaktadır. Yazarın ilerleyen bölümlerde yine aynı karakter üzerinden yansıtıkları, bahsettiğimiz konuları destekler niteliktedir:

Ömer çok geçmeden kendini bir sürü varoluşsal soru içinde debelenirken buldu; ne yapıyordu (uçakta değil hayatta), nereye gidiyordu (gene aynı bağlamda), neden memleketinden ayrılıyordu, Amerika'da siyaset bilim doktorası yapmak neyi değiştirecekti, bu uçakta olmasının gerçek sebebi bu muydu yoksa kendinden mi kaçıyor, falan feşmekân. Atlantik okyanusu üzerinde bir yerlerde, dibe-

gömen-soruların yerini yukarı-çeken-karalar alacaktı. Ana hatlarıyla artık kendisi olmamaya karar vermişti. (Şafak, Araf 91-92).

Metin merkezli analizlerden hareket ederek, üzerinde önemle durmamız gereken husus, romandaki karakterlerin kültür ve gelenek problemi içerisinde olduğunu tespit etmektir. Özellikle siyaset kültürü açısından toplum içerisinde var olan bireyin, formlarını kaynak bakımdan beslediği toplumdaki alması, insanın bilgi nesnesi dışında ontolojik ve ahlaki varoluşunu meydana getirir. Kültür ve gelenek zemininde yaşanan uyruklaşma problemi, yazarın özerk metin oluşturma sürecinde bir sapmaya sebep olur. Dolayısıyla gerek Elif Şafak, gerekse yarattığı Ömer Özsipahioğlu karakterlerinin yaşamakta olduğu durum tam da Foucault'nun işaret ettiği gibi; "...bilme şekli olarak kendisini çevreleyenlere karşı bir kesinlikten güç alan; bilimsel söylemin kuruluşu ve işleyişine merkezileştirici iktidar etkilerine başkaldırı niteliğindedir" (23) devletin, kültürel, ahlakî, siyasî ve dinî tüm olgularına karşı özerkleşen bireyin çatışma durumudur. Dolayısıyla iktidar ve birey arasındaki bu kültürel bağımsızlık durumunun edebî metne yansıma biçimi, kendi kültürel mirasından soyutlanmış birinin Batı'nın kültürel olgusunu kaynak olarak benimseme biçimidir. Bireyin iktidar ve ile yaşadığı bu çatışma hâli, kültürel olarak kendisini yaşadığı toplumla bir konuma yerleştirememeye hâliyle ilgilidir. Şafak'ın romanındaki "araf"ta kalma hâlini; "Arafta sıkışma" duygusu aidiyetsizlik, geçimsizlik ve içte boşluk hissetme ile yakından ilgilidir ve bu hal, yazar ile romanında yarattığı tipler arasındaki bağlantıyı belirginleştirir" (53) şeklinde, kültürel olarak kendini toplumuna aitleyememe durumu olarak yorumlayan Oğuzhan Karaburgu, ayrıca yazarın yaşadığı problemin ontolojik kökenine "baba" figürünü de ekler. Dolayısıyla yazarın güç odağıyla yaşadığı çatışma durumu, ontolojik bir arayış bakımından kalıtımsal bir köken arayışıyla ilgili problemidir. Yazarın kalıtımsal yönden kökeni ile yaşadığı bu bağımsızlık durumu, romanlarına ve romanlarında kurduğu karakterlere, iktidar öznesiyle çatışan birey şeklinde yansıtacaktır. Çünkü bahsedilen olgu ve kavramlarla ortak payda yönünden yoksun olma durumu bireyin aynı zamanda tarihsel olarak da geri çekilişini ifade edecektir.

Yazarın kültürel bağımsızlık ve yaşadığı entelektüel çatışmanın neticesi olan kendi tarihini öteleme biçimini, tarihî bir geri çekiliş şeklinde tanımlayacak olursak, *Baba ve Piç* romanının ilk sayfalarında görebiliriz:

Bilir bilmesine de, temmuz ayının bu ilk cumasında, yanı başındaki tıkanmış trafiğe inat kaldırırda koşturarak çoktan geciktiği bir randevuya yetişebilmek için telaş ederken, dudakları kırır kırır, ağzına geleni söylüyordu yine de. Söviyor da söviyordu Zeliha; kırık kaldırım taşlarına, yüksek topuklu pabuçlarına, peşine takılan adam müsveddesine, kuru gürlüğünün trafiği açtığı görülmediği halde deli gibi kornaya basan şoförlerin cemi cümlesine; vakti zamanında ne gerek varsa şu başa bela yüreğe cefa Konstantinopolis şehrini fetheden ve asırlarca

da hatasından dönmeyen tek mil Osmanlı Hanedanı'na ve bir de yağmura... evet, şu yere batası yağmuruna... söviyor hepsine teker teker. (Şafak 9)

Yazarın yaşadığı kültürel çatışma ve aitsizlik durumunun, ontolojik geri çekiliş ve kalıtsal bir bağ kuramama problemi olduğunu ve kurguladığı roman karakterlerine güçlü bir biçimde sirayet ettiğini vurgulamıştık. Bu ait olamama ve çatışma hâli tarihî bir öteleme biçimini doğurmaktadır. Esasen yazarın Zeliha karakteri üzerinden vermeye çalıştığı durum, bireyin topluma ait değerleri öteleme, reddetme ve karakterleri vasıtasıyla kendini özerkleştirme çabasıdır. Metinde kullanılan kelimelerin tercih biçimi (Konstantinopolis), Fatih Sultan Mehmet “ve asırlarca da kendi hatasından dönmeyen tek mil Osmanlı Hanedanı”na yönelik ifadelerin hakaretamiz bir şekilde yer edinmesi, yazarın kültürü ve tarihi ile bir bağ kuramadığının göstergesidir.

Öte yandan karakterlerin güç odağına karşı çatışma hâlinde olması, birey hayatının her alanında bir kontrol mekanizması oluşturan iktidara karşı bir tepkimenin sonucudur. İktidarın, birey ve onun davranışları üzerinde denetleme etkisi, bireyi uysallaştırma, şekillendirme ve yönetme ilişkisi ile iç içe bir durumdur:

Söz konusu olan, bir yandan bireylerin kendilerine katıldıkları toplulukları oluşturmak -denetleme esas olarak merkezileşmiş bir Devlet aygıtının içinde toplanmış global normatif modellere göre toplumu yöneten bir iktidarın ekonomisidir-; öte yandan da, aynı şekilde, kulcal iktidara geri dönmek, yani her bireyi biçimlendirmeye ve onun varlığını yönetmeye kendini adayan bir bireyselleştirme sistemi yerleştirmektir (Revel 45).

Dolayısıyla bireyin içinde bulunduğu kültürel bağımsızlık durumu, güç odağının birey üzerindeki müdahale biçimi ve onu etkileme güdüsüne karşı özerk bir duruş sergileme hâlidir. Bu durum aynı zamanda merkezileştirici güç etkisine karşı otonom oluşturmuş bireyin tepki oluşturma biçimi olarak da yorumlanabilir.

Postmodern yazarın tarihi parçalayarak yeniden kurgulama çabası, kültür ve gelenek noktasında yaşadığı bağlanma sorununa işaret etmektedir. Ali Akay da tarihin postmodern evrende yeniden kurgulanmasıyla ilgili şu tespitte bulunur: “Postmodern geçmişten gelen bazı öğeleri, potansiyel olarak tarih içinde duran bazı öğeleri yeniden güncelleştirerek yeni belirli bir bağlamda yeniden kullanmaya çalışır” (86). Romanın kültür ve gelenek bağlamından kopmasıyla yaşanan bağlanma sorunu, gerçeklik ile arasında ciddi çarpıklık oluşturur.

Yazarın kültür ve gelenek çatışmasını *İskender* romanında da görmek mümkündür. Geriye dönüş tekniğiyle 1962 yılını anlatan roman, Âdem'in asker olan ağabeyini ziyaret için Anadolu'nun güneyinde bir köye uğramasıyla başlar. Bu ziyaret dönüşü tesadüfen Fırat nehri yakınlarındaki Mala Çar Bayan köyüne gelir ve orada birkaç gün misafir olarak kalır. Köyde yaşadığı süre

zarfında mevsimin kış olması yolların da kardan kapanması dolayısıyla köyde misafir kalma süresi uzar. Günlerden bir gün gezinirken köyün Cemile adlı güzel kızını görür ve âşık olur. Âdem, Muhtardan aracı olmasını, Cemile’yi babasından istemesine aracılık etmesini ister. Muhtar, aracı olma isteğini kabul eder ve gidip Cemile’yi babasından Allah’ın emri Peygamberin kavliyle isterler. (Olayın bu kısmına kadar romanda herhangi bir çarpık duruma rastlamamaktayız.) Fakat babası Berzo, Cemile’nin bakire olmadığını ima eder ve onun yerine kardeşi Pembe’yi almasını önerir. Cevap karşısında sınırlarına hâkim olamayan Âdem koşarak Cemile’nin yanına gider ve karakterler arasında diyalog şu şekilde sunulur:

*Baban bakire olmadığını söyledi’ dedi Âdem. Aslında böyle dos-doğru olmak değildi niyeti ama ağzından çıkmış bulundu.
‘Öyle mi dedi sana?’ dedi Cemile gözlerini kaçırarak. (...)
‘Peki ya sen’ diye sordu Cemile.
‘Ben ne?’
‘Sen ne dedin?’
Böyle bir soru beklemiyordu Âdem. ‘Ben hakikati bilmek istiyorum!’
‘Sen nasıl görürsen odur hakikat (Şafak, İskender 209).*

Aktarılan olaya baktığımızda, topluma ait öğelerin yazar tarafından başarılı şekilde yansıtılmadığını görmekteyiz. Anadolu’nun bir köyünde, kızına talip olan kişiye bakire olmadığını ima eden babanın varlığı, o toplumun geleneksel yapısına açıkça ters bir durum oluşturmaktadır. Benzer duruma yine *İskender* romanında birçok defa şahit olmaktayız.

Aslında Türk romanın temelleri, kültürel etkinin uzağında Batılı bir özentiyile başlamıştır. Klasik birikimlerin Batı etkisiyle terk edilmesi ve yenileşme faktörüne yönelme sonucunda, yerel imgelerin yerini Batılı imgelere bırakması, edebiyatı da bağlarından koparmıştır. Hâlbuki Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyatın kültür taşıyıcılığı üzerinde gereken önemini şu şekilde vurgulamıştır: “Ferdî kuvvetimiz ne kadar yüksek olursa olsun, hayatı kendimizden tam bir mevcudiyet gibi duymamız için bütün an’nenin yardımına bizden evvel hazırlanmış bir yığın terkinin bizimle beraber çalışmasına muhtacız” (65). Şafak’ın bu bağlamda yaşadığı problem de kültürel miras taşıyıcılığı konusunda iyi bir yönelim gösterememesidir. Dolayısıyla aktardığı ifadelerde, Anadolu insanına atfen oluşturduğu romanda topluma ait öğelerin yazar tarafından başarılı bir şekilde yansıtılmadığının sebebi budur. Anadolu’nun bir köyünde, kızını isteyen kişiye bakire olmadığını söyleyen baba karakteri, o toplumun gelenek yapısına ters bir durum oluşturmaktadır. Bahse konu romandan yaptığımız alıntılara bakıldığında söylenecek olan; yazarın Batı kültüründe meşru ve mazur görülebilecek olayları Doğu toplumuna yerleştirme hatasıdır.

Oryantalist Eğilimler

Oryantalizm kavramıyla Elif Şafak’ın romanlarını metin merkezli incelemeye geçmeden önce Batı araştırmacılarının öteki olarak imgeledikleri

Doğu'ya karşı yaklaşımlarının sebepleri üzerinde durmak gerekir. Özellikle postmodern evrede Foucault'nun kuramsallaştırdığı ve Edward Said'in, bu kuramın tematik yapısına bağlı şekilde oluşturduğu "bilgi-iktidar" ilişkisi ile tartıştığımız meseleyi açıklamak, meseleyi anlamlı kılmak bakımından önemlidir. Edward Said'in "bilgi-iktidar" kuramı, Batı'nın kendi gücünü mevcut kılarak, nesne konumuna oturttuğu Doğu'yu anlamlandırma ve yeniden kurma çabasına işaret eder:

Şark'ın nesneleştirilmesi ve katlanarak büyütülen bilgisi yoluyla 'Şarklaştırılması', yani tek tip haline indirgenmesi, Şarkiyatçılığın ana düşüncesini oluşturur. Bir yandan nesneleştirilen, bir yandan basmakalıp hâle getirilen Şark, kendi hakikatinden koparılarak "temsili" bir kimliğe büründürülür, Batı'nın ürettiği bir "bilgi" kıvamına getirilir, sonuç olarak her defasında bu mevcut bilgiye dayanarak, yeni nesiller yeni 'bilgiler' üretilir (Tuna 224).

Dolayısıyla Batı'nın öteki olarak adlandırdığı Doğu'ya karşı, önce "bilgi nesnesi" konumuna indirgeyerek sonrasında kendi üstünlüğü üzerinden anlamlandırma ve kurgulamaya girişmesi, gücün yarattığı "özveri" neticesinde ortaya çıkan bilgi durumudur. Doğu araştırmacılarının geliştirdikleri bu sistem yalnızca siyasi, sosyolojik ya da tarihî bir bilgi kurulumu değil, aynı zamanda Batı merkezli bir tutumla edebî eser verme güdüsünde olan bazı yazarlarda da karşımıza çıkmaktadır.

Tarihi yeniden yazma ve dinî metinleri aşırı yorumla tefsir etme anlamında Umberto Eco'nun kullandığı Palimpsest kavramı, temelde kendini belli bir zihniyete dayandırma ile açıklanabilir. Batı'nın kendi imgeleminde yarattığı Doğu, aşırı genellemelerin, fantastik öğelerin birbiriyle karıştığı, egzotik, uzak, belirsiz yarı düşsel-yarı ilahi bir coğrafyada kurulmuştur (Said 11). İslâm'ın bilim ve kültür düzeyinde Batı'dan çok daha üstün bir medeniyet sınırlarına ulaşmış olması, Batı'da Doğu'yu okuma, anlama ve yönetme politikasının ve tarihi yeniden yazma temellerinin olduğu bir dönemle kesişir. Fakat oryantalistlerin temel özelliklerinden biri, Doğunun tarih ve kültürünü anlatırken bunu özgün biçimde yansıtmıyor olmalarıdır. Sebebinde ise bu araştırmacıların Doğuya ön yargılı yaklaşımı ve Doğu hakkında konuşurken yetiştiği zihniyetin etkisinden kurtulamaması yatmaktadır. Dolayısıyla Strasbourg doğumlu yazarın roman kurmada yaşadığı zorluklar, düştüğü anakronik hatalar ve üslup problemleri, kültürel olarak beslendiği kaynağın Batı olduğu sebebine bağlanabilir.

Bu durum *İskender* romanında yazarın kurduğu olay örgüsünde şu şekilde görülür. Olay tarihinin yaklaşık 1955 olarak sunulduğu Mala Çar Bayan köyünde yaşayan iki kız çocuğunun Dilek Çeşmesi'nin yanına gelerek tuttukları dilekleri karşılıklı anlatmaları diyalog hâlinde şöyle sunulur:

Pembe sırtımtı. 'Ee, neymiş bakalım senin dileğin?'

Cemile bir köşeye sıkıştırıldığını hissederek afallamıştı. Bir gün evlenmek istiyordu. Bir gelinlik ve şehirde yaptıkları türden beyaz kremalı pasta harika olurdu (Şafak, İskender 209).

Olayın geriye dönüş tekniğinde (flashback) anlatıldığı, Anadolu'nun bir köyünde yaşayan kızın “kremalı pasta” istemesi, dönemin ekonomik ve toplumsal ölçekli şartları düşünüldüğünde gerçekliğe ne derece sadıktır sorusu bir tarafa, yazar, kurguladığı toplum yapısına acaba ne derece hâkimdir sorusu önemlidir. Bu sorular sayesinde, geniş kitle tarafından okunan, baskısı yüzleri aşan, satış rakamları üç yüz binleri bulan yazarın yapıtlarına, Türk okuyucu kitlesinin duyduğu ilgiye farkındalık bir oluşturacağı düşüncesindeyiz. Çünkü yazarın kurgusundaki anakronik unsurlar ve tarihî gerçeklerden sapmalar okuyucu kitlesini gerçeklik çizgisinden farklı tarafa yönlendireceği düşüncesi bizde mevcuttur. Konuyla bağlantılı *İskender* romanında:

12 Mart 1954

Fırat Nehri yakınlarında bir köy

Okula başlamadan önce dünyadaki herkesin Kürtçe konuştuğunu sanırmış Pembe. Ama durumun böyle olmadığını biliyormuş artık. Bazı insanlar hiç Kürtçe bilmiyormuş. Mesela öğretmenleri. Seyrekleşen saçlarını iki yana tarayan bu efkârlı adamın gözlerinden İstanbul'da bıraktığı hayata beslediği özlem, böylesi ücra bir yere gönderilmiş olmaktan duyduğu sitem okunurmuş. Öğrencilerin söylediklerini anlayamadığında ya da kendisi öğrencilerin aralarında yaptıkları Kürtçe şakaları kavrayamadığında sinirlenirmiş. Bir süre önce birtakım kurallar koymuş. Sınıfta her kim tek kelime Kürtçe konuşacak olsa tahtanın yanında, sırtı arkadaşlarına dönük şekilde tek ayak üzerinde duracakmış. Öğrencilerin çoğu orada birkaç dakika dikilir, ayın hatayı bir daha yapmamaları koşuluyla affedilirmiş. Ama sıra öğrencilerin orada unutulduğu ve bütün dersi o vaziyette geçirdiği olurmuş (Şafak 60).

Yazarın tarihi roman çerçevesinde incelediğimiz *Aşk* romanında düşüğü anakronik ve üslup problemleri, *İskender* romanında toplumu özgün yansıtamama sorunu olarak karşımıza çıkar. Alberto Manguel'in Erzurum ile ilgili konuşmasında sürekli Ermenice ve Arapça konuşan kişilerden bahsetmesi, Salman Rüşdi'nin *Şeytan Ayetleri*'nde Kur'an tefsirini büyümlü gerçeklik ile yapması ya da Orhan Pamuk'un *Kar* romanında Kars'ın sokaklarında gezdiği kara çarşafli kadınlar, yabancı olunan topluma Batı merkezli yaklaşımın ve oluşturulmaya çalışılan siyasal algının tipik örneğini sergiler. Dolayısıyla *İskender* romanında da Kürtçe konuşan bir topluluğu baskılama ve bunu devlet eliyle yapıldığının imajını verme, Edward Said'in “sömürge entelektüel” kavramına bizi götürür.

Tarihi bağlamalı yazdığı *Aşk* romanında da, Batı'nın Doğu üzerinde kurmaya çalıştığı algı ve bu algı sonucunda yönetme isteğine uygun cümlelerin

geçtiğini söylemek mümkündür. Romanda Ella ve Aziz arasında geçen bir mektuplaşma olayı bahsettiğimiz konuya örnek olması açısından önemlidir.

Ella

Bosyon, 19 Haziran 2008

Baba Samed bu ruhani mekânın başıydı. Müthiş bir adamdı; son derece efendi, bilgili, görmüş ve zeki. Bana neden Mekke ve Medine'ye gitmek istediğimi sorduğunda cevap vermekte acele ettim. 'İslâm dünyası biz Batılılar için kapalı bir kutu. Oysa insan bilmediği şeyden korkar. Ortadoğu'yu tanımıyor olmak korkularımızı, ön yargılarımızı artırıyor. Bir Batılı fotoğrafçı İslamiyet'in en kutsal şehirlerine gidip oradaki insanları dinlese, görüntülese; sonra bu fotoğraf ve hikâyeleri tüm dünyayla paylaşırsa, dinler arası barış ve diyaloga hizmet eden bir adım atmış olmaz mı? (Şafak, Aşk 287).

Batı'nın Doğu üzerinde tek taraflı konuşması neticesinde geliştiği söylem durumu, yine kendi güdümünde bir Doğulu söylem kurması anlamındadır. Bu söylem alanlarının Batı'nın söylem ve iktidar pratikleri ile ilişkisi, onu yeniden tanımlama, ona yönelik imgelem ve bilgi alanları oluşturma, oluşturduğu bilgi alanları üzerinden dayatma ve onu yönetme amaçlıydı. Bu noktada Batı'nın Doğu'yu yeniden tanımlama ve kurma bağlamında geliştirmek istediği “dinlerarası diyalog”¹ söylemi, vaat edilen çoğulcu ve heterojen bir topluluk içerisinde bütünleşme değil, aksine Batı'nın ve oryantalizmin Doğu ve İslâm toplumlarına yönelik bir dejenerasyon ve deformasyon girişimidir. Dolayısıyla yazarın bu noktada yaptığı ve geliştirdiği söylem tarzı, batılı güç odağının güdümünde şekillenen bilgi ağlarının yine batıya kodlanmış yazar tarafından metinleştirme biçimidir.

Said'in, değerlerine batılı saik ile bakan ve yabancılaşan aydın için kullandığı bu tabir, Batılı'nın yönetmek istediği devlet için oluşturduğu siyasal algının argümanlarını verir. Dolayısıyla olaya bu perspektif ile yaklaşan yazarın özgün olamama hâli, olayları işlerken merkeze aldığı konunun Batı olmasıyla açıklanabilir.

¹ İlahiyatçı yazar Mehmet Bayraktar'ın dinlerarası diyalogun İslâm'ı Hıristiyanlaştırmak gibi bir misyon taşıdığını Papa II. John Paul'un ifadelerine dayanarak söyler: “(Papa) II. John Paul, ‘Redemptio Missio’ başlıklı genelgesinde (dinlerarası diyalogu) şöyle tanımlıyor: Dinlerarası diyalog Kilise'nin bütün insanları Kilise'ye döndürme amaçlı misyonun parçasıdır... esasen misyonla ve misyonun şekilleriyle diyalog arasında özel bir bağ vardır. Bu misyon aslında Mesih'i ve İncil'i bilmeyenlere ve diğer dinlere mensup olanlara yöneliktir. ...kurtuluşun Mesih'ten geldiği ve diyalogun evangelizasyondan (İncilleştirme) ayrılmadığı gerçeği göz ardı edilmemiştir. (...) Diyalog Tanrı'nın Krallığı'na doğru bir yoldur ve bunun süresini mevsimini sadece baba bilse de, mutlaka sonuç verecektir.” Dolayısıyla Hıristiyanlığın en üst temsil noktası olan Papa II. J. Paul'dan ahntılanan ifadelerde “dinlerarası diyalog” denilen şeyin aslında dinler arası barış adı altında misyonerlik faaliyetinden başka bir şey değildir (285-286).

Renan Müdafaanâmesi'nde Namık Kemal, oryantalistlere eleştirisi okları yöneltir, onların işledikleri konularda çok cahil olduklarını ileri sürer ve Batı tarihçilerinin İslâm kültürünü yansıtmalarında düştükleri hatayı şu şekilde dile getirir: "Yalnız Ernest Renan değil, Avrupa'da Şark ilimleriyle münasebet göstermiş olanların İslâm dini üzerine bahislerinde zihinlere hayret verecek kadar cahil olduklarını pek kolay ispat edebilirim" (13-14). Namık Kemal'in bahsettiği konu, oryantalistlerin Doğuyu araştırırken takındıkları özentisiz tavrı ispat etme noktasında önemlilik göstermektedir. Julien Benda ise *Aydınların İhaneti* eserinde siyasal ihtiraslarını yapıtlarına son derece bilinçli bir şekilde katan aydınlardan bahseder. Benda'ya göre bu aydınların yaptıkları, eserlerini siyasî amaçlarına tabi kılarak nesnellik çizgisinden sapmaları, oluşturdukları kahramanların duygu ve davranışlarında gerçek bir gözleme değil ihtiraslarına uymalarıdır (Benda 37). Bu duruma, belli bir düşünce grubunu memnun etme ya da popülerlik yaratma arzusunda olan aydının kapıldığı ihtiras da örnek verilebilir.

Baba ve Piç Romanı

Baba ve Piç, 1915 Ermeni olaylarını konu edinen ve meseleyi farklı bir yorumla kurgulayan yazarın romanıdır. Amerika'da yaşayan Ermeni bir ailenin torunu Armanuş, özellikle büyükannesi Şuşan Nine ve diğer aile fertlerinin Osmanlı sınırları içerisinde yaşadıkları dönemde maruz kaldıkları zorlu süreçlerin hikâyelerini dinleyerek büyür. Bu durumun kendisinde yarattığı Türk antipatisi ile birlikte, okuyan bir kız olmasının verdiği etkiyle geçmişteki atalarının izini sürmek ve meseleyi Türklerle yüz yüze tartışmak amacıyla İstanbul'a gelir. İstanbul'da misafir olarak kaldığı Kazancı ailesi, konumu açısından bu şehrin yerli ailelerindedir. Armanuş misafir olarak kaldığı süre içerisinde Türk toplumunu hem yakından görebilme hem de 1915 olaylarını Türklerle birebir tartışma imkânına kavuşur. Armanuş'un 1915 olaylarını anlatırken bahsettiği Türklerin Ermenileri sürgün ettikleri hatta katliam yaptıkları iddiasını, Kazancı ailesinin küçük kızı Feride Teyze; "Ayıptır, günahıdır, insan değil mi bunlar?" (Şafak, *Baba ve Piç* 183) şeklinde duygusal bir ruh hâli ile karşılar. Ailenin Yirmi Yıllık İnkılap Tarihi hocası Cevriye Teyze ise;

Değil tabi, bazı insanlar canavardan farksız!" dedikten sonra olaya daha bilimsel yorum getirir: "*Osmanlı İmparatorluğu'nu modern Türkiye Cumhuriyetinden kesin kesmeye öyle alışkındı ki, bütün hikâyeyi başka bir ülkede cereyan etmiş bir hadise gibi dinlemişti. Yeni Türk devleti 1923'te kurulmuştu; bu rejimin miladı oydu. Bu tarihten evvele denk düşen şeyler başka bir devrin, başka bir memleketin, kısacası başkalarının meselesiydi.* (Şafak, *Baba ve Piç* 183)

Romandaki karakter, kullandığı bu ifadelerle Osmanlı ve Türkiye arasına bir set çeker. Kazancı ailesinin mütedeyyin karakteri olarak sunulan evin en büyük ablası Banu Teyze ise kafasındaki soru işaretlerini dağıtmak için daha kökten bir çözüm yoluna gider ve Ağulu Bey adlı bir cinden o dönemde yaşananlar hakkında bilgi ister. Ağulu Bey, yaşananlara şahit olduğunu söyler

ve Ermenilerin yaşadığı sürgün ve sözde katliamı Armanuş'un dedesi üzerinden anlatır. Cinin anlattığına göre Armanuş'un dedesi Ohannes İstanbullu, İstanbul'da tanınmış bir yazar ve siyasetle uzak yakın ilişkisi olmadığı hâlde Osmanlı tebaası altında yaşayan Ermeniler üzerinde nüfuz sahibi bir insandır. Bir gün evinde oturmuş Ermeni masallarından derlediği kitabı yazarken evi Osmanlı askerleri tarafından basılır ve evden götürüldükten sonra kendisinden bir daha haber alınamaz. Yine Ağulu Bey adlı cinin anlattığına göre Ohannes İstanbullu'nun karısı ve çocukları bu olaydan sonra Sivas'a nineleri ve dedelerinin evlerine sığınır, oradan da askerler tarafından sürülür. "Yol boyunca kokuşmuş cesetler ve duman, ateş ve çılgılık dolu ahırlar gördüğünde, Suriye çölünde koyunlar gibi otlarken, sürgün yolunda kaybolmuş yetimleri toplayan bir grup Amerikan misyonerleri tarafından kurtarıldıklarında, bütün bu yolu geri dönüp bir sığınak olarak işlev gören Amerikan Koleji'ne getirildiklerinde" (Şafak, *Baba ve Piç* 264) bile Ağulu Bey adlı cin hep oradadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde Ermeni ahalisinin yaşadığı sıkıntılı günler, döneme şahit olan bir cin tarafından Banu Teyze'ye anlatıldığı kurgusu tarihî gerçeklik ile büyümlü gerçeklik arasındaki sınırın yazarca tam anlamıyla çizilemediğini gösterir. Tarihi olayları konu edinen yazarın, geçmişte yaşanmış bir olayı anlatma ve anlamlandırma noktasında gerçeklikten kopuk bir tercihe yönelmesi ayrıca tartışılması gereken bir husustur. Cevriye Teyze karakteriyle anlatılanlar ise Osmanlı ve Modern cumhuriyetteki tarih probleminin yazardaki izdüşümüdür. Çünkü Osmanlı'nın İslamiyet öncesi Türk tarihini kendisine ait kılma konusunda gösterdiği direnç ile Cumhuriyet dönemi jakobenlerinin Osmanlı'yı tarihî ve kültürel olarak benimseme konusunda gösterdikleri direnç, aslında Türk aydınının tarihini inkâr problemidir. Dolayısıyla Cevriye Teyze'yi İnkılap Tarihi Hocası sıfatıyla gösterip Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında çekilen set bu bağlamda bir tarih probleminin metaforudur.

Yazarın kitabındaki birçok pasajda kendi toplumunu öteleme yönünde oluşturulmuş karakterler göze çarpmaktadır. Batı düşüncesine ait kafa yapısının, Doğu toplumu ve onu temsil eden kültürel faktörleri öteki imgelemi ile yorumlaması, totaliterleşmiş oryantalizm bilgisinin Türk aydınına da sirayet etmiş noktasını oluşturur. Sözgelimi kitapta Alkolik Karikatürist olarak tanımlanan karakterin şu ifadeleri, bahsettiğimiz konuyu özetlemek açısından önemlidir:

Sıkıntı diye tekrarladı cafe lattesini kafasına diken Alkolik Karikatürist. 'Dinmeyen geçmeyen iç sıkıntısı hayatlarımızın özeti. Günbegün bezginliğe batıp çıkarız. Kendi kültürümüzle, kendi halkımızla travmatik bir karşılaşmadan korktuğumuz için bu tavşan deliğini tılkı kaldık. Batılılar da zannediyor ki, Batı ve Doğu medeniyetleri arasında bir kültür uçurumu var. Keşke bu kadar kolay olsa! Gerçek medeniyet uçurumu Türkler ile Türkler arasındadır. Bizimle onlar arasında. Her tarafımız magan-dalarla, hödüklerle ve köylülerle sarılmış. Biz de bunun tam ortasındayız, bir avuç kültürlü şehirli eski komşularımızı özliyoruz. İstanbul Ermenile-

rini, Rumlarını, Yahudilerini... Onun yerine Anadolu köylüleriyle komşuluk etmek durumundayız. Nereye kaçacağımızı şaşırдық. Sıkıştık. Bütün şehirleri ele geçirdiler (Şafak, Baba ve Piç 95).

Alıntılanan cümlede yazarın Alkolik Karikatürist üzerinden medeniyet ayrımını “*Türkler ile Türkler*” arasında yapması ve bu durumu biz ile onlar şeklinde ayırma hâli, kaynağını jakoben bir güdüden alan aydınının ifadeleridir. Tam da batılılaşmış düşüncenin Doğu’ya yönelik bakışı olarak ifade edilen cümleler, kendi kültür ve insanını daha alt bir tabakaya çekerken, kültür öğesini Ermeni, Rum ve Yahudilere atfetmektedir. Bu durum ise irfan karşılığındaki kültür kavramını Doğu’ya ait kılan mütefekkirlerin aksine, Batı kültürü ve düşüncesini kendisine atfetmiş aydınının varlığını oluşturan kökü ile bir bağ kuramama problemini gün yüzüne çıkarır.

Oryantalizm bahsinde Şerif Mardin, Edward Said’in hiç değinmediği “Doğu Despotizm” kavramına yer verir. Oryantalizm gibi tarih aşırı bir yaklaşım olan “Doğu Despotizmi” söylemi, Eski Yunan’ın Doğu karşısında kendini beğenmesi fikridir (Mardin 118). Yunan *polis*’i vatandaşına huzurlu güvenlik sağlarken ötekiler, yani Persler ve Doğuluların iradesi despotizme dayanır. Slogan olarak kullanılan bu kavramın yansıması XII. yüzyılda Batı’nın Osmanlı İmparatorluğu için oluşturduğu imge olarak karşımıza çıkar.

Şerif Mardin’in bahsettiği kavramın edebiyata yansıması, Cervantes’in *Don Quijote* eserinde benzer biçimde kendisini gösterir. Cervantes romanının yazarını Mağripli bir Arap Seyyah olarak tanıtır ve öykünün gerçekliği konusunda itiraz edilecek bir nokta varsa o da yazarının Arap olmasına bağlar. *Çünkü bu milletin özelliklerinden biri, yalancılıktır. Ne var ki bize düşman olduklarından, hikâyenin fazlası değil, eksik olması beklenir. (...) En hoş hikâyeden beklenebilecek her şeyin bu öyküde bulunabileceğini biliyorum; eğer iyi bir şey eksik olursa kendi adıma eminim ki suç kahramanda değil köpek yazarının anlayışsızlığındandır* (Saavedra 94). Ayrıca eserde bu bağlamda dikkat çeken en önemli taraf ise Doğululara, özellikle Müslümanlara yapılan “barbar” ve “cariye” yakıştırmalarıdır. “Barbar” kelimesinin bir terim olarak kullanımını ile “Doğu Despotizmi” kavramının yakından ilişkisi vardır ki aslında bu terim, Yunanlıların henüz uygarlaşmamış Persler için kullandıkları tabirdir. Elif Şafak’ın romanındaki Ermeni meselesine atfların ise “Doğu Despotizmi” sloganının modern oryantalistler üzerindeki imgelemi olduğunu düşünüyoruz. Olayları tek taraflı ele almak, güncelliğini koruyan bir meseleye realitenin ışığı yerine Batı merceğiyle yaklaşmak, haddizatında Batı düşüncesinin Doğu’ya yönelik algı oluşturma çabasıyla örtüşen bir durumdur. Çünkü olayı irdeleyen kişi kaynağından değil yansımasıyla yorumlar oluşturur ve tarihî bir olaya atıfta bulunurken tek merkezden yani Batının yaptıkları ile mimetik bir bağ kurmadan bunu yapar.

Romanda Ermeni karakterlerin soyadı olarak tercih edilen İstanbulluyan ve Çakmakçıyan isimleri yurt kavramının kökensele dayanımına işaret eder. Eserini Batı merkezli bir izlenimle şekillendiren Alberto Manguel’in *Beş Şehir*

eserinde, gördüğü yerleri yalnızca Ermeni ve Mezopotamya uygarlıklarıyla sınırlı tutması Elif Şafak'ın romanındaki kökensel dayanıma işaretin benzer bir örneğidir. Sözelimi Manguel'in gezip baktığı yerlerin odak noktası Mezopotamya kalıntıları, barok mimarisıyla yapılmış binalar ve sokaklarda Türkçe, Ermenice ve Arapça konuşan insanların varlığına dikkattir. Manguel'in kitabında, onca Türk mimarisi dururken yoğunlaşmasını farklı bir kültürün kalıntılarına yapması; Tanpınar'ın zevk ve estetiğinden çok uzak türden bir algı ve ideolojik güdümlü suni problem oluşturma çabasıdır (Polat 46). Benzer durum *Baba ve Piç* romanında bu türden bir algı oluşturmaya yönelik aktarımlarla şu şekilde yer edinir:

(...) *Şimdi turistlere gösterdiğiniz o görkemli camileri yapan mimar kim? Sinan! Saraylar, hastaneler, hanlar, kemerler inşa etti... Sinan'ın zekâsını sömürdünüz. Resmi tarihimizin hiçbir sayfasında hakikatlere yer vermediniz. Sinan'ın Ermeni olduğunu inkâr ettiniz.*

Hadi ya? Mimar Sinan'ın Ermeni olduğun bilmiyordum dedi Asya şaşırarak. "Ama Sinan Türk ismi." (Şafak 285-286).

Tarihin nesneliliği hususunda göz ardı edilen unsurlara, etnik bağlamda bir o kadar önem verilir ve yansıtılan kişinin irksal dayanırlığı üzerinde durulurken bir zamanlar kafatası inceleyen zihniyetin hassasiyetiyle örtüşen bir irdeleme yapılır. Göz ardı edilen ikinci bir husus ise yazarın tarihi değerlendirirken değerini yalnızca irksal temelli algılaması, kişiyi yetiştiren kültür ve medeniyetin emeklerinin dışarıda bırakılmasıdır. Osmanlı'nın kültürel ve sosyolojik yapısı dikkate alındığında ise ırka dayalı bir ayırım yapmak, bu yapının dokusu ile uyuşmayacak bir özellik arz eder. Fakat burada Elif Şafak, Alberto Manguel'in yaptığına benzer bir irdelemeye gitmiş ve konuşmasını her ne kadar Ermeni bir karakterin ağzından yapsa da, tarih ve tarihî şahsiyetlerle ilgili Batının Doğu üzerinde oluşturduğu algıya benzer bir ideolojik önceleme yapılmıştır. Dolayısıyla yazarın eserinde oluşturduğu ideolojik algı ve olaya realitenin çizgisinden kopuk, Batı merkezli yaklaşımı, içine düştüğü temel anakronik kusurları ve üslup problemlerini doğal olarak beraberinde getirir. Yazarın gerek hâkim anlatıcı olarak konuşmasında gerekse karakterleri ağzıyla yaptığı yorumlar, ait olduğu kültürün öznesiyle değil, sanki dışarıdan "öteki" hakkında verilen hükümler gibidir ve bireyin kendi toprağından kopuk olmasının getirdiği bir özgün olamama hâlidir.

Yazarın romanın yazılış sürecini, romanı oluşturan koşulları anlattığı ve Washingtonpost'a yazdığı bir makalesinde, Amerika'ya yerleşmesi ve burada yakından tanıma imkânı bulduğu Ermeni ailelerinin kitabına önemli ölçüde kaynaklık ettiğini belirtir:

Yine 2002'de Amerika'ya gelinceye ve Ermeni-Türk entelektüelleri ağına katılmaya başlamadan, 1915'ten başlayarak, Türklerin 1,5 milyon Ermeni'yi öldürdükleri ve yüzlerce, binlercesini evlerinden sür-

dükleri suçuyla ciddi şekilde yüzleşme ihtiyacı hissettim. Daha çok soykırım konusunda özellikle yaşayan mağdurların ifadelerine yoğunlaştım. Zoryan Enstitüsü'nün Toronto'daki Ermeni arşivlerinde çekilen film röportajlarını izledim. Ermeni büyükanneleri ile konuştum, uzlaşma için atölye çalışmalarına katıldım ve Ermeni dostlarından aile hatıraları ve sırlarıyla bana güvenebilecek kadar cömert hikâyeler topladım. Her adımda, yalnızca vahşilerin o korkunç zamanda işlediğini değil, etkilerini takip eden sistematik inkârdan daha da kötüleştiğini fark ettim. Bin insanın kederini tanımak ve geçmişimizi yas tutmamız gerektiğine inanmak için geldim. (Şafak, September, 25, 2005).

Romanlarında çok kültürlülük konularına sıklıkla yer veren yazarın, yine çoğulcu ekseninde tarihi problemleri romanına taşımış olması, aynı zamanda yazar öznenin tarihi, bilgi kurucu güç ekseninde yeniden kurgulayıp sunması zaten tartışmalı durumu daha da artırıcı bir rol üstlenmektedir. Özellikle de yazarın bilgi kaynağını Batı verilerinden alması, tarihî olayları kurgu dâhilinde de olsa, belli bir nesnellik oluşumunu yıkması bakımından oryantalist bir tutum sergilemesine sebebiyet vermiştir. Özellikle yazarın makalesinde ve röportajlarında bahsettiği Toronto'daki Zoryan arşivi incelemesine dikkat edildiğinde, zaten Ermeni iddiaların dünyaya duyurmak için propaganda amaçlı kurulmuş bir enstitünün verilerini referans almak, kendi tarihine batılı argümanlarla yaklaşan Türk aydını imajını daha da güçlendirmektedir.

Yazar, ayrıca başka bir röportajında, Amerika'da yaşayan Ermeni aileler ve Ermeni diasporası ile kurduğu ilişkilere değinir ve kitabın oluşma sürecinde bu ilişkinin öneminden söz eder:

Net bir tarih veremem tabii ama bu kitap benim içimde esas olarak 2003'te Amerika'ya gittikten sonra pişmeye başladı. Her yurtdışına çıkan Türk gibi hep bu soruna ilişkin sorulara muhatap olmak da etkiledi bu süreci. Öteden beri ilgi duyduğum bir konuydu ama direnmiş, sorusallaşmış değildir. 2003'ten sonra bundan kaçamayacağımı anladım, o tarihten itibaren malzeme ve bilgi toplamaya başladım. Kitaptan önce Türk ve Ermeni entelektüellerinin oluşturduğu bir network'ün içindeydi. Ama Amerika'da olmak, Kanada'ya gidip gelmek bana Diaspora'daki Ermenileri birebir gözlemleme ve onlarla konuşabilme şansı verdi. Evlerine gittim, yemeklerini yedim... Sözlü arşivlere girdim, tehirden kaçan insanların öykülerini kendi seslerinden dinledim (Şafak, 9-15 Mart, 2006).

Çoğulculuk ve çok kültürlülüğü sıklıkla söylem hâline getiren entelektüelin, tarafsızlık nosyonu geliştirebilmesi için tek taraflı kaynaklara başvurmaması gerekir. Yukarıdaki alıntıdan yola çıkarak, sadece Ermeni aileleri ve diaspora ile geliştirilen ilişkiler neticesinde kitap kurgulanması, tarihî bir konuya yaklaşımda tarafsızlık ölçütünü tartışmalı kılmaktadır.

Romanda kendi kültür ve değerlerinden kopuş, kökenin geri çekilmesi ve bellek yitimi olarak nitelendirilirse; yazarın varlığını oluşturan unsurlarla bireysel ve toplumsal çatışma yaşadığı görülecektir. Bu durumun en bariz örneğini “baba” figürü göstermektedir. Şafak’ın babası ile yaşadığı çatışma hâli, onu oluşturan ve şekillendiren öğelerle bütünleşememe ve reddediş biçimini ortaya çıkarır. Zaten romanına ismini veren temel faktörün de babasız oluşu, köken olarak kalıtsal bir bağ kuramama, *Baba ve Piç*, kökensel bağları ile sürekli kaçış temasını yaratmakta ve yaratılan suçluluk psikolojisinin kendisini oluşturan bireysel ve toplumsal faktörlere karşı bir çatışma ya da aidiyet kuramama durumunu gün yüzüne çıkartır. Söz gelimi romanda babasız karakter olarak tasvir edilen Asya’nın kendi ve kökensel yanlarıyla oluşturduğu kaçış durumu, yazarın yaşamış olduğu problemin metin üzerinden karaktere yansıtılmış biçimidir:

*Ben de öyle hissediyorum zaman zaman. Yani babam ölmüş olsaydı bu belirsizlik de sona ermiş olacaktı. Beni en çok çileden çıkararak bu. Kim olduğunu, neye benzediğini düşünmeden edemiyorum. İnsanın babasının nasıl bir adam olduğuna dair hiçbir fikir olmadığında, hayal gücü devreye girip boşluğu dolduruyor. Düşünsene belki de karşılaştık babamla. Belki de her gün televizyonda seyrediyor ya da sesini duyuyorum, o olduğunu bilmeden yanından geçip gideceğim. Babamla aynı otobüse binebiliriz; belki dersten sonra konuştuğum hocadır, sergisine gittiğim fotoğrafçı ya da şu seyyar satıcıdır... Kim bilir (Şafak, *Baba ve Piç* 150).*

Bireyin kökensel geri çekilişini bellek yitimi noktasında bir kopuş olarak nitelendirecek olursak, kökensel yanı ile ilgili yaşadığı “tanımama” ya da “hatırlayamama” hâli aydının yaşadığı amnezi durumu ve kültürel bellek yitimi ortaya çıkartan önemli bir etkidir. Bireyin bellek oluşturma durumu, karşıt olarak “unutkanlık” kavramıyla karşılaştırıldığında, Bergson felsefesinden yola çıkarak “...geçmişin şimdide saklanması ve birikmesi şeklindedir.” (Deleuze 91) tarifi bireyin kültür ve gelenek oluşturuç kodlarıyla “bellek” kavramının iç içe geçmiş durumunu özetler niteliktedir. Çünkü belliğin sosyolojik ve tarihi düzleminden kullandığımız “kültürel bellek” söylemi, birey ve bireylerin oluşturduğu toplumu geçmiş ve şimdinin dinamizminde şekillenen birikimin neticesi olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda dil-bellek ilişkisi içerisinde geçmişi ile kurduğu bağın bir neticesi olan anıyı kendi öznelliği çerçevesinde yeniden kurarak ontolojik temelli söz oluşturma çabası içerisine girer. Bu durumun ise metin kurucu öznenin, yani yazarın tarih ve edebî düzlemdeki sanatını bu kültür ve gelenek öğelerinin birikiminden yola çıkarak oluşturma biçimi demektir.

“Bellek”, “kültürel bellek”, “unutkanlık”, “hatırlama” kavramlarını Şafak’ın eserleri üzerinden düşünecek olursak, Asya karakterinin kökensel bir belirsizlik yaşama durumu aynı zamanda bireyin kültür ve gelenek açısından bir “bellek” birikimine sahip olmadığını kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla bi-

reyi toplumuna bağlayan temel öge “kültürel bellek”in Asya karakteri üzerinden geri çekilişi, kendi kültür, gelenek ve tarihî birikimi ile bir bağ geliştiremeyen bireyin özelliklerini yansıtır.

Sonuç

Postmodern evrede tarih kavramının yorum bilgisi olarak tanımlanıp modern yazımlara karşı, alternatif bir tarih kurma biçimi şeklinde algılandığı görülmektedir. Aynı zamanda tarihin anlatsal bir yorum olarak düşünülmesi ve anakronik unsurların metne dâhil edilmesi, yine bahsi geçen tarih algısı ekseninde değerlendirilebilir. Modern sonrası dönemde tarihin yeniden yazımı şeklinde kavramsallaştırılan “yeni tarihselcilik”, aynı zamanda geçmişe dair olayları kurgularken yazar öznenin hakikat ile bağ kurma problemini ifade eder. Öznenin ideolojik ve ticarî kaygıyla metinselleştirdiği tarihler, anakronik yanılgılara ve sapmalara sebebiyet vermiştir. Yeni Tarihselcilik ve oryantalizm bağlamında, metin merkezli analizlere tabi tuttuğumuz Elif Şafak’ın romanları, kültür ve tarih nosyonu ile uyruklaşma problemi yaşayan bireyin kurgusudur. *Aşk, Araf, İskender, Baba ve Piç* romanlarında, kökensel geri çekiliş ya da “bellek yitimi” diyebileceğimiz pek çok olguya şahit olunmaktadır. Batılı bir güdüyle Doğu toplumuna ait öğeleri anlatma çabası, objektifliğin dışında bir tutuma sebebiyet vermiştir.

KAYNAKLAR

- Akay, Ali. *Postmodern Görüntü*. Bağlam Yayınları, 1997.
- Bayraktar, Mehmet. “Dinler Arası Diyalog ve Başkalaştırılan İslâm.” *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2007, ss. 283-300.
- Benda, Julien. *Aydınların İhaneti*. Çeviren Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Deleuze, Gilles. *Bergsonculuk*. Çeviren Hakan Yücefer, Otonom Yayınları, 2010.
- Eliot, T. S. *Edebiyat Üzerine Düşünceler*. Paradigma Yayınları, 2007.
- Foucault, Michel. *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Çeviren Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Foucault, Michel. *Kelimeler ve Şeyler*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2017.
- Güngör, Erol. *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. Ötüken Yayınları, 2011
- Karaburgu, Oğuzhan. “Baba ve Piç Romanı ve Simetri.” *Arayışlar İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 2008, ss. 43-60.
- Mardin, Şerif. “Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği.” *Doğu- Batı Düşünce Dergisi*, 2017, ss. 111-116.
- Namık Kemal. *Renan Müdafaaanâmesi*. Hazırlayan M. Fuad Köprülü, Milli Kültür Yayınları, 1962.

- Polat, Âdem. “Beş Şehir Yanılgısı: Alberto Manguel’in Beş Şehir’ini Bir Pal-yaço’yla Dolaşmak.” *Yedi İklim Dergisi*, 2017, ss. 42-46.
- Polat, Âdem. *Oğuz Atay Anlatılarında Bağlam-sızlık*. Kesit Yayınları, 2018.
- Revel, Judith. *Foucault Sözlüğü*. Çeviren Veli Urhan, Say Yayınları, 2012.
- Saavedra, Miguel de Cervantes. *Don Quijote*. Çeviren Roza Hakmen, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Said, W. Edward. *Şarkiyatçılık*. Metis Yayınları, 2013.
- Şafak, Elif. “In Istanbul, a Crack In the Wall of Denial.” *Washingtonpost*, Sunday, 2005, September 25.
- Şafak, Elif. “Geçmiş Olmadan Anlam Üretemeyiz.” *Yeni Aktüel*, no. 35, 9-15 Mart 2006.
- Şafak, Elif. *Aşk*. Doğan Kitap, 2009.
- Şafak, Elif. *Araf*. Doğan Kitap, 2015.
- Şafak, Elif. *Baba ve Piç*. Doğan Kitap, 2015.
- Şafak, Elif. *İskender*. Doğan Kitap, 2017.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Dergâh Yayınları, 2015.
- Tuna, B. Babür “Şarkiyatçılığı Anlamak: Edward Said’in “Şarkiyatçılık”ı Üzerine Notlar.” *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2002, ss. 211-232.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.